

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

**PROCEEDINGS OF INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY
1**

**ARMENIAN FOLK CULTURE
XVII**

**TRADITION AND MODERNITY
IN ARMENIAN CULTURE**

FESTSCHRIFT FOR
STEPAN LISITSIAN
ON THE OCCASION OF HIS 150TH BIRTHDAY

YEREVAN
IAE PUBLISHING HOUSE
2018

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

1

**ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ
XVII**

**ԱՎԱՆԴԱԿԱՆԸ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆԸ
ՀԱՅՈՑ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ**

ՍՏԵՓԱՆ ԼԻՍԻՑՅԱՆԻ
ԾՆՆԴՅԱՆ 150-ԱՄՅԱԿԻՆ
ՆՎԻՐՎԱԾ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ
ՀԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

**Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ

Պավել Ավետիսյան (*գլխավոր խմբագիր*), Լևոն Աբրահամյան,
Գրիգոր Արեշյան, Ռուբեն Բաղալյան, Պիտեր Քաուի,
Տորք Դալալյան (*պատասխանատու քարտուղար*), Պատրիկ
Տօնապետեան, Միհրան Գալստյան, Սարգիս Հարությունյան,
Թամար Հայրապետյան, Լորի Խաչատուրեան, Թեո վան Լինտ,
Հարություն Մարության, Արմեն Պետրոսյան, Համլետ Պետրոսյան,
Գագիկ Սարգսյան, Ադամ Սմիթ, Ջուստո Թրաինա

Editorial Board

Pavel Avetisyan (*editor-in-chief*), Levon Abrahamian, Gregory Areshian,
Rouben Badalyan, Peter Cowe, Tork Dalalyan (*assistant editor*),
Patrick Donabédian, Mihran Galstyan, Sargis Harutyunyan, Tamar
Hayrapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Harutyun Marutyun,
Armen Petrosyan, Hamlet Petrosyan, Gagik Sargsyan, Adam Smith,
Giusto Traina

Համարի խմբագիրներ՝

Հարություն Մարության, Թամար Հայրապետյան, Սուրեն Հոբոսյան

Հ 241 Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 1: Հայ ժողովրդական մշակույթ, XVII: Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում / ՀՀ ԳԱԱ հնագիտ. և ազգագր. ինստ.: Խմբ. Հ. Մարության, Թ. Հայրապետյան, Ս. Հոբոսյան. – Եր., ՀԱԻ հրատ., 2018. – 508 էջ: (Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 1):

Ժողովածուն նվիրված է ազգագրագետ Ստեփան Լիսիցյանի ծննդյան 150-ամյակին: Նախատեսված է հումանիտար և հասարակական ոլորտի գիտնականների և հայոց մշակույթով հետաքրքրված ընթերցողների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	9
1. Ստեփան Լիպիցյան (ծննդյան 150-ամյակի առթիվ) <i>Լիլիա Վարդանյան</i>	11
I. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՍՐԲԱԴԱՍՈՒՄ	
2. «Թշնամու» կերպարի ձևավորման մեխանիզմները՝ որպես՝ բռնության զանգվածայնությունն ապահովող գործոններ Հայոց ցեղասպանության համատեքստում <i>Հասմիկ Գրիգորյան</i>	18
3. Մուսա լեռան հերոսամարտը՝ ըստ ականատես վերապրողների վկայությունների <i>Վերժինե Սվազլյան</i>	27
4. Անդրանիկ բանահյուսական կերպարը <i>Ալվարդ Ղազիյան</i>	41
5. Հայոց ցեղասպանության նահատակների սրբադասումը՝ որպես մշակութային երևույթ <i>Հարություն Մարության</i>	54
II. ՍՏԱԼԻՆԻԶՄ. ԵՐԵԿ ԵՎ ԱՅՍՕՐ	
6. Кампания этнической депортации армян в 1949г. и подконтингент «турки» среди спецпереселенцев «с Черноморского побережья» <i>Грануш Харатян</i>	66
7. Ալթայյան արքայը՝ որպես նորամուծությունների աղբյուր <i>Լևոն Արրահամյան</i>	81
8. Անաստաս Միկոյանի արձանի տեղայնացումը՝ որպես «հիշողության վայր» <i>Հասմիկ Կնյազյան</i>	90
III. ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԳԱՂԹԱԿԱՆ-ՓԱԽՍՏԱԿԱՆ- ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	
9. Սերնդափոխության հիմնախնդիրները հայրենակցական միություններում <i>Աննա Մարկոսյան</i>	106
10. «Պանդի ուխտը»՝ որպես գետաշենցիների ինքնության հարացույց <i>Գայանե Շազոյան, Արսեն Հակոբյան, Վիկտորիա Խորշոռյան</i>	116
11. Ադրբեջանահայ փախստականների (1988-1992թթ.) ինտեգրման և քաղաքացիության ձեռքբերման գործընթացը <i>Շուշանիկ Ղազարյան</i>	126

12.	Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերի հարմարվելու գործընթացը <i>Արմենուհի Սյրեփանյան</i>	135
13.	Լեզուն որպես սիրիահայերի մշակութային ադապտացիայի կարևոր բաղադրիչ (Էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրություն) <i>Գայանե Հակոբյան</i>	143
IV. ԹԱՆԳԱՐԱՆԱՅԻՆ ԻՐԵՐԻ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ		
14.	Փողի տեսակները և դրանց ծիսական նշանակությունը <i>Արմինե Զոհրաբյան</i>	156
15.	Հայկական գորգերի հորինվածքների ու զարդանների դրսևորումները միջնադարյան իսպանական գորգերում <i>Լիլիա Ավանեսյան</i>	168
16.	Վիշապազարդ վզնոցներ <i>Սարգիկ Բարայելյան</i>	179
17.	К вопросу о популяризации этнографических артефактов и коллекций в современных условиях рыночных отношений <i>Лианна Геворкян</i>	193
V. ՀԱՎԱՏՔ, ԾԵՍ ԵՎ ՏՈՆ		
18.	Трепанации в эпоху поздней бронзы и в раннем железном веке (по антропологическим материалам из могильников с территории Лорийского района Армении) <i>Анаит Худавердян, Сурен Обоян</i>	206
19.	Հրաշքի գործունը Մոկաց կրոնատեղեցական ավանդություններում <i>Էսթեր Խեմճյան</i>	217
20.	Մարմնից դուրս գտնվող հոգին հայկական հրաշապատում հեքիաթներում <i>Թամար Հայրապետյան</i>	231
21.	Աստվածահայտնության քառասնորդաց (հիննակաց) պահքը (պատմական համառոտ ակնարկ) <i>Հասմիկ Արրահամյան</i>	243
22.	Աղվանքում Վարազ-Տրդատի վահանով վերաբերման ծեսի մասին <i>Արրակ Դարադյան</i>	255
23.	Թատերականացված ծեսի սեղմ արտացոլումը մի բուսանվան մեջ <i>Էմմա Պետրոսյան, Զարուհի Սուջյան</i>	263
24.	Թաղումներ, որոնք կարելի է լուսանկարել և թաղումներ, որոնք չի կարելի լուսանկարել <i>Սմբար Հակոբյան</i>	269

25.	Սամցխե-Ջավախքի հայ կաթոլիկ համայնքը (պատմագագարական ուսումնասիրության փորձ) <i>Մոսե Գրիգորյան</i>	279
VI. ՍՐԲԱՎԱՅՐ ԵՎ ԵԿԵՂԵՑԻ		
26.	Արագածի Տիրինկատար սրբավայրը <i>Արսեն Բորոխյան</i>	290
27.	Միջնադարյան Սաղմոսավանքի սրբությունները <i>Աշոտ Մանուչարյան</i>	302
28.	Կասիոս լեռը Անտիոքի շրջանի հայոց ասանդազրոյցներուն և հաւատալիքներուն մէջ <i>Յակոբ Չոլաքեան</i>	313
29.	Երկու եկեղեցի, երկու համայնք. նորակառույց եկեղեցիների կրոնա-սոցիալական ենթաստեքստը <i>Յուլիա Անպոնյան</i>	328
VII. ԺԱՄԱՆՑ		
30.	Սրճարանային միջավայրը Երևանում. արևելյան տարածք՝ արևմտյան հետազծով <i>Գոհար Սյրեփանյան</i>	340
31.	Ազատ ժամանակի կառուցվածքի փոփոխությունները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքային բնակավայրերում <i>Ռուբեն Օհանջանյան</i>	353
VIII. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԽՈՍՈՒՅԹ ԵՎ ՎԱՐՔ		
32.	Մշակույթի և արդի մի շարք հիմնախնդիրների փոխառնչությունները հայաստանյան հանրային ընկալումներում <i>Նիկոլ Մարգարյան, Մելինե Թորոսյան</i>	366
33.	Միջսեռային հաղորդակցության որոշ առանձնահատկություններ հետխորհրդային Հայաստանում <i>Լիլիթ Մանուկյան</i>	383
IX. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՎԱՔՉՈՒԹՅՈՒՆ		
34.	Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում 17-րդ դարում՝ ըստ պատմագիրներ Ջաքարիա Քանաքեղոցու և Ջաքարիա Ազուլեցու <i>Քրիստինե Պապիկյան</i>	392
35.	Վայրի մրգերի հավաքչության արդի դրսևորումները Լոռիում <i>Անժելա Ամիրխանյան</i>	403
X. ՀԵՐՈՍԱՎԵՊ		
36.	Հայ ժողովրդական հերոսական էպոսը <i>Արմեն Պետրոսյան</i>	414

37.	Արամ Ղանալանյանը՝ «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի պատումների գրառող և վերամշակող <i>Աննա Պողոսյան</i>	426
38.	Կրոնաժխական տարրերը «Սասնա ծռեր» հերոսավեպում <i>Մարգիս Հարությունյան</i>	439
XI. ՀԵՔԻԱԹ		
39.	Նվիրատու և խորհրդատու կենդանիները հայ ժողովրդական հեքիաթներում <i>Մարինե Խեմէյան</i>	446
40.	Հեքիաթասացությունը մեր օրերում <i>Նվարդ Վարդանյան</i>	458
XII. ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ՓՈՔՐ ԺԱՆՐԵՐ		
41.	Մանկական զվարճախոսությունների թեմատիկ դրսևորումները <i>Արմեն Մարգարյան</i>	470
42.	Բանահյուսական և ազգագրական նյութերի կենցաղավարումը Արարատի մարզի Վեդու տարածաշրջանում <i>Սվետլանա Վարդանյան, Հասմիկ Մարգարյան</i>	484
43.	Հայերեն յուրահատուկ բառեր Թուրքիայի համշենցիների խոսվածքում <i>Սերգեյ Վարդանյան</i>	491
	Հապավումներ	503
	Contents	504

ԼԵԶՈՒՆ ՈՐՊԵՍ ՍԻՐԻԱՀԱՅԵՐԻ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԱԴԱՊՏԱՑԻԱՅԻ ԿԱՐԵՎՈՐ ԲԱՂԱԴՐԻՉ
(ԷԹՆՈՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ)

Գայանե Հակոբյան*

Սիրիահայերի համար հայաստանյան սոցիալ-մշակութային կյանքին հարմարվելու խնդիրները բազմաթիվ են, սակայն լեզվի խնդիրն առաջնային է մշակութային ադապտացիայի համատեքստում: Հոդվածում ներկայացված էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները բացահայտում են լեզվական առանձնահատկությունները սիրիահայերի շրջանում և վկայում որոշ չափով հաջողված ինտեգրացիայի մասին, երբ Հայաստան ներգաղթած հայերը, պահպանելով նախնիներից ժառանգած մշակութային հարստությունը, միաժամանակ ընդունում, հասկանում և փորձում են կիրառել արևելահայերեն լեզուն:

Բանալի բառեր. էթնոսոցիոլոգիական հետազոտություն, սիրիահայեր, մշակութային ադապտացիա, ինտեգրացիա, արևելահայերեն լեզու, արևմտահայերեն լեզու:

Շուրջ երեք տարի է, ինչ հազարավոր հայեր Սիրիայում ընթացող պատերազմի հետևանքով լքել են երկիրը և տեղափոխվել Հայաստան:¹ Նրանց համար հայաստանյան սոցիալ-մշակութային կյանքին հարմարվելու խնդիրները բազմաթիվ են, սակայն լեզվաինացության և լեզվակիրառության² խնդիրն առաջնային է մշակութային ադապտացիայի համար:

* ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի էթնոսոցիոլոգիայի բաժնի կրտսեր գիտաշխատող:

1 Ըստ ՀՀ Սփյուռքի նախարարության տրամադրած տվյալների՝ 2014թ. փետրվարի դրությամբ Հայաստանում բնակվում են շուրջ 11.000 սիրիահայեր, մոտ 2.800 ընտանիք: 2017թ. հունիսին տեղեկատվական դաշտում շրջանառվում է 22.000 թիվը, <https://armenpress.am/arm/news/895509/22000-syrian-armenians-re-locate-to-armenia-since-beginning-of-syrian-war.html> :

2 Լեզուն կարևոր նշանային համակարգ է, որն ինստիտուցիոնալացված է տվյալ հասարակությունում, այդ իսկ պատճառով կրում է պատմական բնույթ: Անհատները ծնվում և ձևավորվում են կոնկրետ սոցիալական և մշակութային միջավայրում, որում արդեն դրված է լեզվի կոնկրետ կառուցվածք: Դրա համար ցանկացած խմբի կամ հասարակության լեզու անմիջականորեն արտացոլում է տվյալ խմբի կամ հասարակության կառուցվածքը և, կարծես, սահմանում է սոցիալական և մշակութային կոմունիկացիայի յուրահատկությունը:

տեքստում, ինչն էլ փորձել ենք պարզել էթնոսոցիոլոգիական հետազոտության միջոցով³:

Մշակութային ադապտացիայի նկատմամբ տեսական մոտեցումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ անհատների մուտքը այլ մշակույթ, որպես կանոն, ուղեկցվում է խորը հոգեբանական երևույթով՝ «մշակութային շոկով», որը երևան է գալիս, երբ մարդ հանդիպում է նոր և անծանոթ մշակույթի: Մի կողմից, այն դիտարկվում է որպես բացասական երևույթ, քանի որ անսպասելի է և կարող է բերել սեփական մշակույթի բացասական գնահատման, իսկ, մյուս կողմից, դրական դեր կարող է խաղալ այն իմաստով, որ նախնական դիսկոմֆորտը բերում է նոր արժեքների և վարքի մոդելների ընդունմանը, վերջին հաշվով, ինքնազարգացման և մշակութային աճի աղբյուր է ծառայում:

Ելնելով սրանից՝ Ջ. Բերրին առաջարկել է մշակութային շոկի փոխարեն կիրառել «ակուլտուրացիայի սթրես»⁴ հասկացությունը: Նրա կարծիքով, շոկ բառը ասոցացվում է միայն բացասական փորձի հետ, իսկ միջմշակութային կոնտակտի արդյունքում հնարավոր է նաև դրական փորձ՝ պրոբլեմների գնահատում և դրանց հաղթահարում:⁵

Բերրին 1990-ական թվականներին առաջարկում է մի նոր կոնցեպցիա: Նա ցույց է տվել ակուլտուրացիայի բարդությունն ու կոնֆլիկտայնությունը. մարդիկ չեն կարող հեշտությամբ հարմարվել այլ միջավայրի: Նա ակուլտուրացիան համարում է մշակութային և հոգեբանական գործընթացների փոխազդեցության արդյունք: Ըստ նրա՝ ակուլտուրացիան հիմնվում է երկու միաչափ գործող գործոնների վրա, որոնք էլ սահմանում են չորս հիմնական ստրատեգիաներ: Այդ գործոններն են՝

- Մշակույթի պահպանումը. ինչ աստիճանով է ընդունվում մշակութային ինքնությունը պահպանելու կարևորությունը:
- Միջմշակութային շփումներում մասնակցությունը. ինչ աստիճանով պետք է մտնել այլ մշակույթի կամ մնալ սեփականի մեջ:

3 Հետազոտությունն իրականացվել է քանակական և որակական մեթոդաբանությամբ՝ 184 քանակական հարցում և 36 խորին հարցազրույցներ սփրիահայ ընտանիքների շրջանում՝ Երևանում և մարզերում՝ 2014թ.: Առաջին մեթոդի դեպքում սեռատարիքային կազմի ներկայացուցչությունն ապահովելու համար ընտանիքից պատահականորեն ընտրվել է մեկ հոգի՝ ըստ վերջին ծննդյան օրվա սկզբունքի, իսկ խորին հարցազրույցներն անցկացվել են ըստ սեռի, տարիքի և զբաղվածության չափանիշների:

4 Ակուլտուրացիա հասկացության դասական սահմանումը տվել են մշակութային մարդաբաններ Ռ. Ռեդֆիլդը, Ռ. Լինտոնը, Մ. Հերսկովիցը, ըստ որոնց՝ այն երևան է գալիս այն ժամանակ, երբ տարբեր մշակույթներին պատկանող խմբերի ներկայացուցիչները տևականորեն անմիջական շփման մեջ են, որի արդյունքում մեկ կամ երկու խմբերի մշակութային մոդելներում տեղի են ունենում փոփոխություններ:

5 *Berry J. W., Immigration, Acculturation and Adaptation. Ontario, 1996, p. 34.*

Կախված պատասխանների համադրությունից՝ նա սահմանել է չորս ստրատեգիաներ, որոնք նա անվանել է ակուլտուրացիայի ստրատեգիաներ.

1. *Ասիմիլյացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները կորցնում են սեփական մշակույթը և պահպանում են կապը մյուս մշակույթի հետ:
2. *Սեպարացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները, պահպանելով սեփական մշակույթը, հրաժարվում են մյուս մշակույթի հետ կոնտակտից:
3. *Մարգինալիզացիա*, երբ խումբը և նրա անդամները կորցնում են սեփական մշակույթը, սակայն սերտ կոնտակտ չեն հաստատում այլ մշակույթի հետ:
4. *Բնրեգրացիա*, երբ փոխազդող խմբերից յուրաքանչյուրը պահպանում է իր մշակույթը, սակայն միաժամանակ սերտ կապեր է հաստատում մյուսի հետ:

Ելնելով Բերրիի տեսությունից՝ հաջողված աղապտացիան օտար մշակույթի հետ ասիմիլյացիա չէ: Միջմշակութային աղապտացիան նշանակում է մուտք նոր մշակույթի մեջ, նրա նորմերի, արժեքների, վարքի ձևերի աստիճանական յուրացում: Ըստ այդմ՝ աղապտացիայի հաջողությունը ենթադրում է հասնել սոցիալական և հոգեբանական ինտեգրացիայի այլ մշակույթի հետ՝ առանց կորցնելու սեփական հարստությունը:

Այժմ տեսնենք, թե ՀՀ-ում գտնվող սիրիահայերի շրջանում միջմշակութային աղապտացիան ինչ փուլում է գտնվում լեզվական շփումների առումով և ինչ նպաստող ու խանգարող գործոններ կան:

Ստորև տրված աղյուսակ 1-ի տվյալներից երևում է, որ արևմտահայերենը հիմնական խոսակցական լեզուն է համարվում սիրիահայերի համար, սակայն որոշակի փոխակերպումներ են նկատվում Հայաստան գալուց հետո. 5.4% ընտանիքներում արդեն արևելահայերենն է դառնում հիմնական խոսակցական լեզուն:

Հարցը համադրելով ծննդավայրի հետ կապի մեջ՝ նկատում ենք, որ լեզվական վարքի փոխակերպումներ տեղի են ունեցել այն ընտանիքներում, որտեղ ապրում են հիմնականում Հալեպում (3.3%) և փոքր մաս՝ նաև (0.5%) Կամիշլիում ծնված սիրիահայեր: Ջարմանալի չէ, որ արևելահայերեն գործածողների մեջ 1.6% կազմում են այն ընտանիքները, որտեղ ապրում են ՀՀ-ում ծնված անհատներ: Նրանք կան Հայաստանից Սիրիա կնության գնացած այն աղջիկներն են, ովքեր ժամանակի ընթացքում աղապտացվել են լեզվական փոփոխություններին, և ընդօրինակել ամուսնու և նրա ընտանիքի վարքային կանոնները, կան վերջին երեք տարիներ

րին Հայաստանում ձևավորված նոր ամուսնական զույգերն են, որոնց համար արևմտահայերենն է դառնում երկրորդ խոսակցական լեզուն:

Աղյուսակ 1.

Սիրիահայերի հիմնական խոսակցական լեզուն Սիրիայում և ՀՀ-ում (%)

Հիմնական խոսակցական լեզուն	Արևմտահայերեն	Արևելահայերեն	Արաբերեն	Անգլերեն
1. Ընտանիքում ՀՀ-ում	90.3	5.4	4.3	0
2. Ընտանիքում Սիրիայում	95.7	0	4.3	0
3. Ընկերների հետ՝ ՀՀ-ում	92.4	5.4	2.2	0
4. Ընկերների հետ՝ Սիրիայում	92.4	0	7.6	0
5. Գործընկերների հետ՝ ՀՀ-ում	46	54	0	0
6. Գործընկերների հետ՝ Սիրիայում	45.2	0	51.6	3.2

4.3% կազմում են այն արաբախոս ընտանիքները, որոնց համար հայրենիքում ապրելու հանգամանքը ոչ մի կերպ չի անդրադառնում մշակութային վարքի փոխակերպումների վրա: Ընդ որում, նրանք հիմնականում եկել են Դամասկոսից, Կամիշլիից (փոքր մաս կազմում են նաև Հալեպից եկած ընտանիքները):

Ընկերների հետ շփման դեպքում նկատվում է հետաքրքիր օրինաչափություն. հարցման ենթարկված սիրիահայերի համար Սիրիայի ընկերական շրջապատը կարծես թե անփոփոխ տեղափոխվել է Հայաստան, և շփումներն այդ միջավայրում ընթանում են առավելապես իրենց համար հարազատ դարձած լեզվի՝ արևմտահայերենի օգնությամբ:

«Հարսզարներիս, մրերիմներիս հետ էլ արևմտահայերեն են խոսում, որովհետև մի քիչ ծիծաղելի կլինի, եթե իրենց հետ արևելահայերեն խոսեմ, որովհետև բոլորը չեն, որ լավ տիրապետում են լեզվին, նայնիսկ կան մարդիկ, որ լավ չեն հասկանում: Դրա համար էլ մենք մեր շրջանակի մեջ արևմտահայերենով ենք շփվում»:

62 տարեկան կին, ք. Երևան

Սակայն հայաստանյան միջավայրում մոտ երեք տարիների ապրած կյանքը նրանց նոր ընկերներ է տվել, իսկ վերջիններս էլ իրենց ուրույն դերն են ունեցել սիրիահայերի լեզվական ադապտացիայի հարցում՝ ոչ միայն սովորեցնելով արևելահայերենը, այլ նաև պատճառ դառնալով՝ հիմնականում շփվելու այդ լեզվով:

Հայաստանում ընկերների հետ արաբերեն շփվող 2.2 % սիրիահայերի թիվը բոլորովին էլ պատահական չէ՝ չմոռանալով արաբախոս այն ընտանիքներին, որոնց մասին նշեցինք վերևում: Սակայն այս առումով կարևոր ենք համարում մի դիտարկում, որն ուղեկցում էր ամբողջ դաշտային հետազոտության ընթացքում. երբ հայրենիքում դու մի պահ քեզ օտար ես զգում, երբ՝ որպես հետազոտող, մասնակցում ես սիրիահայ համայնքի ներկայացուցիչների մեծ հավաքներին, միջոցառումներին, որոնցում ամենուր լսում ես քեզ համար խորթ մի լեզու՝ արաբերեն, որով շփվում են քո հայրենակիցները հայրենիքում: Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում ևս դուրս է բերվել այդ երևույթը՝ թեև ոչ համատարած, սակայն արմատացած:

«Արաբերեն էլ շար-շար լավ գիրենք. այն օգտագործում ենք՝ որպես գաղտնի լեզու»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

«Քիչ մը, երբ որ փեղ կերթանք, չենք ուզել ըսածներս արտահայտիլ, արաբերեն կրիտսինք»:

71 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

Հայաստանում գործընկերների հետ շփման ժամանակ արդեն արևելահայերենն է դառնում գերակա (54%), քանզի շատերը ջանում են հասկանալի լինել դիմացինին: Նրանց կեսից ավելին (29%) այն սիրիահայերն են, ում գործատուն հայաստանցի է: Գերակշիռ մասը՝ 48%, արական սեռի ներկայացուցիչներ են՝ պայմանավորված նաև այն հանգամանքով, որ, ընդհանրապես, Հայաստանում աշխատող սիրիահայերի 78%-ը տղամարդիկ են, և միայն 22%-ն են կանայք: Աղյուսակ 1-ից նկատելի է, որ Սիրիայում հայերի մեծ մասը՝ մոտ 52%, գործընկերների հետ շփվել է արաբերեն լեզվով, մի փոքր զանգված՝ նաև անգլերենով: Չնայած Սիրիայում աշխատողների սեռային կազմն այլ տեսք ունի՝ 69% արական, 31% իգական հարաբերակցությամբ, սակայն աշխատակիցների հետ անգլերեն գործածողները (3.2%) միայն 26 –35 տարեկան սիրիահայ կանայք են: Բացի անգլերենից, Սիրիայից ներգաղթած հայերը արևմտահայերենին զուգահեռ տիրապետում են նաև այլ լեզուների⁶ տարբեր մակարդակներով, որն ամփոփված է ստորև տրված աղյուսակում:

Միջին և ավելի բարձր մակարդակով անգլերենին տիրապետում է հարցմանը մասնակցած սիրիահայերի 75%-ը: Հարցը համադրելով սեռային կազմի հետ, պարզվում է, որ չտիրապետողների մեջ կանայք երեք անգամ ավելի շատ են տղամարդկանցից, իսկ տարիքային չափանիշի հետ

6 Միջին և ավելի բարձր մակարդակով ֆրանսերենին տիրապետում են հարցվածների մոտ 10%, իսպաներենին և գերմաներենին՝ ընդամենը 2%:

կապի մեջ ստացվում է, որ նրանք հիմնականում ունեն 46-ից բարձր տարիք:

Աղյուսակ 2.

Լեզուների իմացության մակարդակը սիրիահայերի շրջանում (%)

Լեզուների իմացության մակարդակ	Արևմտահայերեն	Անգլերեն	Արաբերեն	Թուրքերեն	Ռուսերեն	Քրդերեն
1. Չեն տիրապետում	0	8.7	1.1	26.1	85.9	90.2
2. Վատ	2.2	16.3	3.3	13.0	10.8	2.2
3. Միջին	10.8	43.5	7.6	16.3	0	6.5
4. Լավ	43.5	21.7	43.5	25.0	1.1	1.1
5. Գերազանց	43.5	9.8	44.5	19.6	2.2	0

Շատ ցածր մակարդակ է նկատվում ռուսերեն և քրդերեն լեզուների իմացության առումով, սակայն համեմատության մեջ քրդերենին միջին և ավելի բարձր մակարդակով տիրապետողների թիվն ավելի մեծ է, քան ռուսերենին (տարբերությունը կազմում է 4.3%):

Այլ պատկեր է գրանցվել թուրքերեն լեզվի առումով, քանզի սիրիահայերի կեսից ավելին՝ 61%, միջին և ավելի բարձր մակարդակով տիրապետում է թուրքերենին: Սեռատարիքային առումով նշանակալի օրինաչափություն չի նկատվում: Այստեղ միայն ուշադրության է արժանի այն ցուցանիշը, ըստ որի՝ 18 –25 տարեկան երիտասարդներից ավելի շատ են չտիրապետողները, քան տիրապետողները: Նույնը չի կարելի ասել Սիրիայում նրանց հիմնական բնակության վայրի առումով. Հայաստան ժամանած դամասկոսահայերի (նրանց ընդհանուր թիվը 5.4% է) 4.4%-ը, իսկ Քեսաբից, Կամիշլիից, Ռաքքայից, Դեր Զորից եկած բոլոր սիրիահայերը թուրքերեն չգիտեն:

Չնայած արևմտահայերենը մայրենի լեզու է համարվում սիրիահայերի համար, և դպրոցներում ուսուցման լեզուն տարիներ շարունակ նաև դա է եղել (Սիրիայի հայկական դպրոցների մասին ավելի մանրամասն կտրվի ներքևում), սակայն նրանց մեջ կան այնպիսիք, ովքեր վատ են տիրապետում լեզվին: Նրանք այս դեպքում ևս դամասկոսահայերն են, ովքեր Հայաստան են եկել 2012 –2013 թթ.: Կարելի է հանգել այն հետևության, որ մայրաքաղաք Դամասկոսում հայերն ավելի շատ ապրել են ոչ թե համայնքային, այլ քաղաքային կյանքով, ինչն էլ հեռու է պահել նրանց արմատներին ավելի մոտ գտնվելու և մշակույթը պահպանելու, այս դեպքում, գոնե նախնիների լեզուն պահպանելու սուրբ գործից: Իսկ, ընդհանուր առմամբ, ինչպես տեսնում ենք աղյուսակ 2-ի տվյալներից, արևմտահայե-

րենի լավ և գերազանց իմացությունը նույն մակարդակի վրա է գտնվում (43.5% և 43.5%), և գրեթե հավասար է արաբերեն լավ և գերազանց տիրապետելու ցուցանիշին (43.5% և 44.5%):

Միրիայում գործող հայկական դպրոցների (ամենօրյա և կիրակնօրյա) թիվը մինչև 2002թ. անցնում էր 30-ից⁷: Ամենահին դպրոցների՝ Ազգային Հայկազյան վարժարան և Հայ Ավետարանական Նահատակաց միացյալ վարժարան, հիմնադրումը վերաբերում է 1850-ական թվականներին:

Մինչև 1950–1960-ական թթ. Միրիայի հայկական դպրոցներն ազատ էին իրենց գործունեության մեջ, չկային որոշակի սահմանափակումներ հայագիտական առարկաների՝ հայոց լեզվի, հայ գրականության, հայ ժողովրդի պատմության և կրոնի ուսուցման հարցում: Ավելին, բոլոր հայկական դպրոցների տարրական դասարաններում (նախակրթարաններ) բոլոր առարկաների ուսուցումը տարվում էր հայերենով՝ ներառյալ արաբերենը և թվարանությունը:

Սակայն, հատկապես 1963թ. բաասականների իշխանության գալուց հետո, արգելքներ և սահմանափակումներ մտցվեցին նաև կրթության ոլորտում, որոնք ուղղակիորեն ազդեցին ազգային փոքրամասնություններին պատկանող դպրոցների կրթական ծրագրերի վրա: Վտանգի էր ենթարկված հայկական դպրոցների գոյությունը: 1965թ. երկրի արաբականացման քաղաքականության համատեքստում կրկին մի շարք սահմանափակումներ մտցվեցին կրթության ոլորտում: Արդյունքում բոլոր դպրոցներն անցան պետության ենթակայության ներքո՝ արաբերեն անվանումներով⁸: 1967թ. սեպտեմբերի 9-ին հրապարակվեց օրենք, ըստ որի՝ հայկական դպրոցներում արգելվեց հայագիտական բոլոր առարկաների դասավանդումը, բացի կրոնից, արգելվեց տարրական դասարաններում հայերենով ուսուցման կազմակերպումը, պարտադրվեց 1–12-րդ դասարանների ուսուցումը կազմակերպել արաբերեն⁹:

Հայկական շատ դպրոցների տնօրինություններ պարզապես չցանկացան ենթարկվել վերոնշյալ սահմանափակումներին և նախընտրեցին դպրոցները ժամանակավորապես փակել: Տվյալ ժամանակաշրջանում անհրաժեշտ էր վարել ճկուն քաղաքականություն՝ իրավիճակից նվազագույն կորուստներով դուրս գալու համար: Իշխանությունների հետ երկարատև բանակցությունների արդյունքում, հնարավոր եղավ ձեռք բերել հայկական դպրոցներում մայրենի լեզվով ուսուցման թույլտվություն: Այս

7 Հարությունյան Ն., Լիբանանի և Միրիայի հայկական դպրոցները, Երևան, 2002, էջ 205:

8 Նույն տեղում, էջ 208:

9 Middle East Journal, Chronology, Syrian Arab Republic, 22 (1), Winter, 1968:

անգամ կրթության բովանդակության մեջ այն ընդգրկվեց որպես ծիսական լեզու, այսինքն՝ լեզու, որով կատարվում են կրոնական ծիսակատարությունները, աղոթքներն ու երգերը: Ծիսական լեզվի ուսուցմանը տրամադրվեց 4 ժամ, ևս 2 ժամ՝ կրոնի համար: Սա առկա իրավիճակում բավական առաջխաղացում էր¹⁰: Կարճատև դադարից հետո հայկական փակված դպրոցները ևս վերաբացվել են, եղած հնարավորությունների սահմաններում իրականացնելով իրենց կրթադաստիարակչական և մշակութային գործունեությունը:

Ինչպես ցույց տվեցին հետազոտության արդյունքները (աղյուսակ 1), արևմտահայերենը հայերի կողմից լայնորեն կիրառվել է արաբական աշխարհում և այժմ էլ շարունակվում է Հայաստանում: Նույն աղյուսակից տեսանելի էր նաև, որ արևելահայերենը ընդհանրապես չի գործածվել Սիրիայում՝ ո՛չ ընտանիքում, ո՛չ ընկերների, ո՛չ էլ, առավել ևս, գործընկերների հետ շփման ժամանակ, սակայն այժմ ՀՀ-ում նրանք բախվում են լեզուն հասկանալու և խոսելու խնդրի հետ: Ստորև տրված աղյուսակի տվյալներից տեսնենք, թե արևելահայերեն լեզվի իմացության ինչ մակարդակ է առկա սիրիահայերի շրջանում Հայաստան գալուց հետո:

Աղյուսակ 3.

Արևելահայերենին տիրապետելու մակարդակը սիրիահայերի շրջանում (%)

Տիրապետելու մակարդակը	Ինչ չափով կարող են արևելահայերենին տիրապետել			
	Կարդալ	Գրել	Խոսել	Հասկանալ
1. Չեն կարող	7.6	37	7.6	0
2. Վատ	17.4	15.2	30.4	9.8
3. Միջին	28.3	22.8	41.3	44.6
4. Լավ	22.8	17.4	15.2	30.4
5. Գերազանց	23.9	7.6	5.4	15.2

Աղյուսակ 3-ի տվյալներից նկատելի է, որ սիրիահայերի շրջանում արևելահայերենին տիրապետելու տարբեր մակարդակներ են առկա: Արևելահայերեն կարդալու միջին ցուցանիշը 3.4 է (1–5 բալանոց սանդղակի պարագայում), այսինքն՝ միջինից բարձր մակարդակ է նկատվում այս առումով: Սրանցից մոտ 24% սիրիահայեր կարդալու իրենց մակարդակը գնահատել են գերազանց, որի մեջ կեսը կազմում են 26–45 տարիքային խմբի և մեծ մասը (24%-ի մեջ 17.4%-ը)՝ իզական սեռի ներկայացուցիչները: Այս ցուցանիշի մեջ ևս մեծ մաս (24%-ի մեջ 18.5%-ը) կազմում են 2012թ. ՀՀ տեղափոխված սիրիահայերը:

¹⁰ Հարությունյան Ն., նշվ. աշխ., էջ 213:

Այլ պատկեր է նկատվում արևելահայերեն *գրելու* առումով, քանզի միջին ցուցանիշը (2.4) վկայում է կարողության միջինից ցածր մակարդակի մասին. ստացվում է, որ սիրիահայերի կեսից ավելին՝ մոտ 52%, կամ ընդհանրապես չեն տիրապետում կամ վատ են տիրապետում արևելահայերեն գրելու կարողությանը, որի մեջ մեծ զանգված (41.3%) կազմում են միջնակարգ և թերի միջնակարգ կրթություն ունեցողները:

Շատ սիրիահայեր ոչ միայն չեն կարողանում գրել արևելահայերեն, այլև սխալ են համարում ուղղագրությունը, որի արդյունքում իրենց ինքնության մաս կազմող ազգանունները կամ անունները՝ գրված հայաստանյան պետական և հասարակական կառույցների աշխատակիցների կողմից, աղավաղված են համարում:

«Գրելու մեջ ինձ համար սխալ ուղղագրություն կա, օրինակ, իմ ազգանունն ուրիշ ձևով էր գրվում, էստեղ եկա, ուրիշ ձևով գրեցին»:

27 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

Հարցվողների վկայությամբ՝ Սիրիայի հայկական դպրոցներում եղել են արևելահայերենի դասընթացներ, սակայն սահմանափակ է եղել ժամաքանակը, *«որպեսզի չշփոթեն, որպեսզի արևմտահայերենը չաղավաղվի»:*

Արևելահայերեն *խոսելու* առումով միջին թվաքանականի ցուցանիշը մի քիչ բարձրանում է՝ անցնելով միջին մակարդակից՝ 2.8: Եթե հարցը դիտարկենք նրանց ՀՀ տեղափոխվելու ժամանակահատվածի հետ, կտեսնենք, որ վատ տիրապետողների մոտ կեսը (30%-ի մեջ 14%-ը) 2014թ. Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերն են:

Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ շատ սիրիահայերի խանգարում է.

- Արևելահայերենում և արևմտահայերենում գործածվող հնչյունների տարբերությունը՝ ք-պ-փ, ձ-ծ-ց, գ-կ-ք, դ-տ-թ, որի արդյունքում առօրյա խոսակցական բառերն ստանում են այլ հնչողություն՝ դուռ-թուռ, կապիկ-գաբիկ, և օտար համարվում Հայաստանի հայերի համար՝ սահմանափակելով սիրիահայերի շփումները նրանց հետ:

«Որ մի տեղ գնում ենք գնումի, շվարած մեզի կընային, թե ինչ կըխոսին սրանք: Ըդոր համար ես շար չեմ կարող շփվիլ, մինչ կարողանամ հասկընալ կամ հասկացնիլ» :

39 տարեկան տղամարդ, ք. Արմավյան

- Բառերի տարբերությունը, որը մտած է սիրիահայերի լեզվամտածողության մեջ, և ժամանակ է պահանջում Հայաստանում գործածվող բառապաշարին համապատասխանեցնելու համար՝ անապարել-շտապել, ստեպդին-գազար, սմբուկ-բադրիջան, վայրկյան-րոպե, երկվայրկյան-վայրկյան, պահարան-ծրար (նամակի) և այլն:

Սակայն կան նաև այնպիսի մարդիկ, ում համար արևմտահայերենը մշակութային ինքնության կարևոր բաղադրիչներից է, և դրա պահպանումը՝ սկզբունքային հարց:

«Ես լավ գիրեն արևելահայերեն, որովհետև յոթ տարի այստեղ եմ սովորել: Բայց կրնաս ինքնուրույն ինձ պես խոսիլ, որովհետև աղիգա իմ տարիկներուս լեզուն է, որ իրենք բերին Թուրքիայեն, և իմ մայրը ինձ էր պես է մեծացրել: Չեմ ուզէ ես էստեղի պես խոսիլ»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

Մինչդեռ, շատ երիտասարդներ աշխատում են երևանցիների հետ արևելահայերեն խոսել:

«Ճիշտն ասած, ես սիրում եմ ձեր լեզուն: Ես փորձում եմ երկուսով էլ խոսել: Սովորում եմ: Որ մի 2-3 տարի մնամ, հաստատ լավ կարող եմ խոսել»:

22 տարեկան կին, ք. Երևան

Միջին և ավելի բարձր մակարդակով արևելահայերեն *հասկանում* են սիրիահայերի գերակշիռ մասը՝ 90%-ը (միջին ցուցանիշը 3.5 է): Վատ տիրապետողները մեծամասամբ (10%-ի մեջ 9%-ը) միջնակարգ և ցածր կրթություն ունեցող սիրիահայերն են, և կեսից ավելին Հայաստան են տեղափոխվել 2014 թ.: Թեպետ քանակական ցուցանիշը ուրախացնող է, սակայն որակական բնութագրումներն այլ բան են ասում: Խորին հարցազրույցների վերլուծության արդյունքում բացահայտվել է այն կարևոր պատճառը, որը անհանգստացնում է գրեթե բոլոր սիրիահայերին. հայաստանյան բառապաշարի անբաժան մաս կազմող ռուսերեն բառերը խորթ են հայի ինքնությանը: *«Արևելահայերենը հասկրնալու համար դժվարություններ ունինք, քանի որ դրա մեջ կես բառերը ռուսերեն են: Հայերեն խոսեցե՛ք մեզ հետ, մենք հայ ենք, կարող ենք հասկրնալ»*, պահանջում է դեռևս 2012 թ. ընտանիքով Հայաստան տեղափոխված 58 ամյա սիրիահայ տիկինը:

«Իմ աղջիկն ինձ հարցնում է՝ մամա, ինչ է նշանակում «որոստո», «конецно»: Ես իրեն բացատրեցի, որ ես ադոնք գիրեն, բայց չեմ ուզեր էր պես խոսիմ»:

55 տարեկան կին, ք. Երևան

Սակայն քիչ չեն այն սիրիահայերը, ովքեր բավական լավ են հասկանում արևելահայերենը, նույնիսկ ռուսերենը: Պատճառները շատ տարբեր են՝ դպրոցական տարիներից արևելահայերեն գրականության ընթերցանություն, հայկական հեռուստաալիքների կանոնավոր դիտում դեռևս Սիրիայում բնակության տարիներին, ՀՀ-ի բուհերում բարձրագույն կրթություն ստանալու փաստ, նաև երկարատև շփումներ հայաստանցի ընկերների և գործընկերների հետ, որը վկայում է աղապտացիայի որոշակի մակարդակի մասին այս առումով:

«Հասկանում եմ լրիվ այդ ռուսերեն բառերը, որ հասարակական լեզվի մեջ ընդհանրացած են, լրիվ սովորել ենք»:

32 տարեկան տղամարդ, ք. Երևան

«Երբ նոր ընդունված էի գործի, կոնֆլիկտներ էին լինում, ասում էին՝ արևելահայերեն խոսա, ես էլ ասում էի՝ հայերեն խոսա, ես «պրոբլեմ» չունիմ, կհասկընամ: Նախադասության մեջ երեք բառ ռուսերեն, հինգ բառ հայերեն էին օգտագործում: Ես էլ ասում էի՝ հայերենը, ու այդ ընթացքում մի քիչ ես ռուսերեն սովորեցի, մի քիչ իրանք սկսան հայերեն ավելի շար օգտագործել»:

41 տարեկան տղամարդ, գ. Առինջ

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերբալ հաղորդակցությանն առնչվող հետազոտության արդյունքները, կարող ենք խոսել որոշ չափով հաջողված մշակութային աղապտացիայի մասին, երբ Հայաստանում բնակվող սիրիահայերը, պահպանելով իրենց լեզվային առանձնահատկությունները՝ նախնիներից ժառանգած մշակութային հարստությունը, միաժամանակ ընդունում և հասկանում են իրենց ընդունող հասարակության մշակույթի կարևոր տարր հանդիսացող արևելահայերեն լեզուն: Այս առումով, ինտեգրացիային նպաստող գործոնները բազմաթիվ են, որոնցից յուրաքանչյուրն իր ուրույն դերն է կատարում.

- Արևելահայերեն գրականություն ընթերցելը,
- Հայկական հեռուստատեսությանը կանոնավոր հետևելը դեռևս Սիրիայում ապրելու տարիներին,
- Սիրիահայերի՝ նախկինում ունեցած գործնական և բարեկամական կապերը ՀՀ-ում,
- Նոր ձևավորված աշխատանքային շփումները Հայաստանում,
- Սիրիահայերի ամուսնությունները հայաստանցի հայերի հետ,
- Նոր հաստատված ընկերական, բարեկամական հարաբերությունները:

Սակայն, հատկապես ավագ սերնդի ներկայացուցիչների շրջանում մշակութային ժառանգությունը՝ արևմտահայերեն լեզուն, պահպանելու ձգտումն առաջնային է ցանկացած տեսակի ադապտացիայի գաղափարի նկատմամբ: Պատահական չէ անհանդուրժողականության այն դրսևորումը, որն առկա է նրանց մեջ՝ հայկական լեզվամտածողության և բառապաշարի մեջ մտած ոռուներն բառերի հանդիպելիս: Միրիահայերի (հատկապես դամասկոսահայության) շրջանում ևս, չնայած քիչ տարածված, սակայն արմատացած երևույթ է համարվում արաբերենի կիրառությունը, որի պատճառն արաբական աշխարհում ոչ հայկական համայնքային կյանքով ապրելն է:

ЯЗЫК КАК ВАЖНЫЙ КОМПОНЕНТ КУЛЬТУРНОЙ АДАПТАЦИИ СИРИЙСКИХ АРМЯН (ЭТНОСОЦИОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ)

Гаяне Акопян

Резюме

Для сирийских армян приспособление к различным социально-культурным аспектам жизни в Армении связано со множеством проблем, однако в контексте культурной адаптации первостепенное значение имеет проблема языка. Представленные в статье результаты этносоциологического исследования вскрывают языковые особенности сирийских армян и свидетельствуют об их определенной успешной интеграции, когда армянские иммигранты из Сирии, сохраняя в РА культурное наследие своих предков, принимают, понимают и пытаются использовать восточноармянский язык.

Ключевые слова: этносоциологическое исследование, сирийские армяне, культурная адаптация, интеграция, западноармянский язык, восточноармянский язык.

LANGUAGE AS AN IMPORTANT COMPONENT FOR SYRIAN ARMENIANS CULTURAL ADAPTATION (AN ETHNO-SOCIOLOGICAL SURVEY)

Gayane Hakobyan

Summary

Syrian Armenians have a lot of difficulties adapting to Armenian social-cultural life, but the most important difficulty for adaptation is a language one. The ethno-sociological investigations, which are presented in the article, show linguistic particularities among Syrian Armenians and submit some successful integration processes: when immigrated Syrian Armenians save their inherited cultural wealth from ancestors, simultaneously accept, understand, and try to use Eastern Armenian language.

Keywords: ethno-sociological research, Syrian Armenians, cultural adaptation, integration, Western Armenian language, Eastern Armenian language.

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

- ԱՀ — Ազգագրական հանդես
ԱՇՍԱՀ — Արմեն Շավարշի Սարգսյանի անձնական հավաքածու
ԳՀ ՓԺԲ — Գարեգին սարկաուզ Հովսեփեանց, Փշրանքներ ժողովրդական բանահիստիոթինից
ԳՄ — Գարեգին Սրվանձտյանց
ԵԼՄ — Ե. Լալայեան, Մարգարիտներ հայ բանահիստիոթեան
ԷԱԺ — Էմինեան ազգագրական ժողովածու
ԼՀԳ — Լրաբեր հասարակական գիտությունների
ՀԱԲ — Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն
ՀԺՀ — Հայ ժողովրդական հեքիաթներ
ՀՀ ՀԱՀԽ — Հին աուանդական հեքիաթներ Խոտորջրոյ, հաւաքեց Հ. Մ. Հաճեան
ՀՀ ՊԿՊԱ — Հայաստանի Հանրապետության պատմության կենտրոնական պետական արխիվ
ՀՍՀ — Հայկական սովետական հանրագիտարան
ՄՄ — Մեարոպ Մաշտոցի անվան մատենադարան
ՆԳՆ — Ներքին գործերի նախարարություն
ՊԲՀ — Պատմաբանասիրական հանդես
Վկ — Վկայություն
ՔՀ — «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան
МНМ — Мифы народов мира
СЭ — Советская этнография
СПГУ — Санкт-Петербургский государственный университет
ЧГИКИ — Чувашский государственный институт культуры и искусств

CONTENTS

Preface	9
1. Stepan Lisitsian (on the occasion of his 150th birthday) <i>Lilia Vardanyan</i>	11
I. THE ARMENIAN GENOCIDE, SELF-DEFENCE, CANONIZATION	
2. Shaping the image of “the enemy” as supporting factors for the mass violence in the context of the Armenian Genocide <i>Hasmik Grigoryan</i>	18
3. The heroic battle of Moussa dagh according to the testimonies of the eyewitness survivors <i>Verzhine Svazlyan</i>	27
4. Andranik: folklore character <i>Alvard Ghaziyanyan</i>	41
5. Canonization of the martyrs of the Armenian Genocide as a cultural event <i>Harutyun Marutyanyan</i>	54
II. STALINISM: YESTERDAY AND TODAY	
6. The forced relocation of Armenians and the subgroup of “Turks” in specific localities exiled from the Black sea area <i>Hranush Kharatyan</i>	66
7. Altayan exile as a source of innovations <i>Levon Abrahamian</i>	81
8. The localization of the monument of Anastas Mikoyan as a “place of memory” <i>Hasmik Knyazyan</i>	90
III. OLD AND NEW REFUGEES/IMMIGRANTS IN ARMENIA	
9. Generation change issues in compatriotic unions <i>Anna Markosyan</i>	106
10. The Pand pilgrimage as a paradigm of the Getashen descendents’ identity <i>Gayane Shagoyan, Arsen Hakobyan, Victoria Khurshudyan</i>	116
11. The process of integration and naturalization of Armenian refugees from Azerbaijan (1988–1992) <i>Shushanik Ghazaryan</i>	126
12. The process of accomodation of Syrian Armenians <i>Armenuhi Stepanyan</i>	135
13. Language as an important component for Syrian Armenians cultural adaptation (an ethno-sociological survey) <i>Gayane Hakobyan</i>	143

IV. ETHNOGRAPHY OF MUSEUM OBJECTS

14. The types of money and their ritual significance 156
Armine Zohrabyan
15. Manifestations of compositions and ornaments
of Armenian carpets in middle age Spanish carpets 168
Lilia Avanesyan
16. Necklaces with dragon symbols 179
Astghik Israelian
17. On the issue of promoting of ethnographic artifacts and collections
in the light of modern market relationships 193
Lianna Gevorgyan

V. BELIEF, RITUAL, FESTIVAL

18. Trepanation in the Late Bronze and Early Iron ages (on anthropological
materials from the territory of the Lori region of Armenia) 206
Anahit Khudaverdyan, Suren Hobosyan
19. The miracle factor in the religious-ecclesiastical legends of Moks 217
Ester Khemchyan
20. The soul outside of the body in Armenian tales of magic 231
Tamar Hayrapetyan
21. The Hisnakats (Forty days) feast epiphany 243
Hasmik Abrahamyan
22. On the tradition of raising of Varaz-Trdat, the Prince
of Caucasian Albania, on the shield 255
Artak Dabaghyan
23. Reflection in the “curtail form” of the ritual in
the name of one plant 263
Emma Petrosyan, Zaruhi Sudjyan
24. Funerals that can be photographed and
funerals that can not be photographed 269
Smbat Hakobyan
25. Armenian-Catholic community of Samtskhe-Javakhk
(an attempt of historic-ethnographic research) 279
Sose Grigoryan

VI. SACRAL PLACE AND CHURCH

26. Sacred landscape of Tirinkatar on Aragats 290
Arsen Bobokhyan
27. Sacred objects from medieval Saghmosavank 302
Ashot Manucharyan
28. Mount Cassius in traditional ancient beliefs and
folk tales of Armenians in the Antioch region 313
Hagop Tcholakian

29.	Two churches, two communities: social and religious context of newly built churches <i>Yulia Antonyan</i>	328
VII. LEISURE		
30.	The cafn environment in Yerevan: eastern space with western trajectory <i>Gohar Stepanyan</i>	340
31.	Leisure time structure changes in urban residential areas of the Republic of Armenia <i>Ruben Ohanjanyan</i>	353
VIII. PUBLIC DISCOURSE AND BEHAVIOUR		
32.	The interactions of culture and certain contemporary fundamental issues in Armenian public perceptions <i>Nikol Margaryan, Meline Torosyan</i>	366
33.	Some aspects of gender communication issues in Post-Soviet Armenia <i>Lilit Manukyan</i>	383
IX. AGRICULTURE AND GATHERING		
34.	Agricultural customs in Armenia in the 17th century according to historiographers Zakaria Kanakertsi and Zakaria Aguletsi <i>Christine Papikian</i>	392
35.	Gathering of wild fruits in Lori <i>Angela Amirkhanyan</i>	
X. EPIC POEM		
36.	Armenian folk heroic epic <i>Armen Petrosyan</i>	414
37.	Aram Ghanalanyan: writing down and editing the versions of “Sasna tsrer” (Daredevils of Sassoun) epic poem <i>Anna Poghosyan</i>	426
38.	The religious ceremonial component in the Armenian epic “Sasna tsrer” <i>Sargis Harutyunyan</i>	439
XI. FAIRY TALE		
39.	Gift-bringer and adviser animals in the Armenian folk tales <i>Marine Khemchyan</i>	446
40.	Fairy tale narration today <i>Nvard Vardanyan</i>	458